

ВІДГУК

офіційного опонента професора, доктора педагогічних наук А.В.Вихруща на дисертацію Любов Максимівни Антонюк „ Виховання дітей національних меншин на Волині (XIX – початок XX ст.): порівняльний аналіз ”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, за спеціальністю 13.00.01. – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Норми міжнародного права, які постійно проголошуються, але далеко не завжди дотримуються, передбачають відродження національного і культурного життя етносів. В Україні віддавна були закладені правові основи цивілізованого розвитку національних процесів, створення сприятливих умов для виявлення національної свідомості громадян.

Для розвитку української національної освіти на засадах толерантності важливу роль відіграє виховання культури міжнаціональних стосунків, що в умовах глобалізації набуває одного з пріоритетних чинників. Це потребує історико - педагогічного аналізу проблеми, так як саме там можна відшукати причини проблем, а також уроки важливі для майбутнього. Особливої уваги заслуговує питання виховного потенціалу окремих етнічних груп та національних меншин, які й нині складають поліетнічне середовище українського суспільства. Доцільність розгляду окресленої проблеми визначається також тим, що на Волині, яка в XIX – на початку XX століття була однією з найбільших губерній України переважаючими національними меншинами були поляки, євреї, чехи і німці. Так як представники цих націй відзначаються високим рівнем інтелекту цікавим є дослідження процесу взаємозбагачення культур, досвіду, знань, насамперед в галузі освіти й виховання. На думку дисертанта позитивний досвід цих спільнот у сфері виховання не вивчався системно. Також підкреслюється певна специфіка волинського краю порівняно з іншими регіонами України щодо організації,

змісту та форм виховного процесу у школах національних меншин, зумовлена історичними передумовами цього процесу, показниками розвитку освіти, особливостями реалізації національної політики Російської імперії у Волинській губернії. Для оцінки актуальності теми дисертаційного дослідження насамперед звернемо увагу на структуру праці. Дисертантом виокремлюються теоретичні основи процесу виховання дітей національних меншин в історії та теорії педагогіки, передумови та чинники, що визначали виховання дітей національних меншин на Волині, значимість релігії, оцінка змісту, форм та методів сімейного виховання дітей, особливості етнопедагогіки, шкільництва, системи цінностей.

Вдало визначена мета і завдання дослідження, не викликають заперечення об'єкт, предмет, територіальні та хронологічні межі. Щодо наукової новизни зауважимо необхідність конкретизації окремих положень, тим більше, що зміст дозволяє це зробити.

Результати дисертації можуть бути використані при підготовці наукових праць з історії педагогіки, компаративістики, етнопедагогіки, у навчально-виховному процесі вищих і середніх спеціальних педагогічних навчальних закладів, при підготовці наукових праць з історії національних меншин в Україні.

Соціокультурний підхід у контексті провідних принципів соціокультурології (таблиця 1.1.) цікавий та перспективний, хоча перелік трьох принципів потребує продовження. Щодо характеристики освіти за " соціокультурним принципом " то це традиційна модель, характерна не лише для Волині.

Перспективною є також ідея «малої Батьківщини», якою стала Волинь для національних меншин у контексті "свої-чужі", тобто простір і правила відокремлення свого етносу від зовнішнього середовища; як "свій світ" у вигляді комплексу ритуалів, звичаїв, традицій, релігії тощо. Крім того, за теорією повсякденності дисертант пояснює специфіку щоденної життєдіяльності полікультурного простору волинського регіону. Зважаючи ж

на те, що етнічні меншини існували переважно в замкнутому, консервативному культурному просторі, саме повсякденність справляла значний вплив на виховання дітей як у сім'ях, так і в середовищі етнічної громади. Не випадково, що сучасні польські соціологи підготували книги з красномовною назвою " *Barwy codzienności* ".

Традиційне і не зовсім вдале, на нашу думку, пояснення виховання в "широкому і вузькому значенні " може використовуватися в історичному дослідженні, хоча варто усвідомлювати неможливість диференціації цих процесів. Увага дисертанта до закономірностей виховного процесу цілком виправдана, так як без закономірностей наука втрачає сенс.

Параграф 1.2. засвідчує добру обізнаність дисертанта з джерельною базою, вміння систематизувати великі за обсягом інформаційні потоки. Чотири групи джерел, мемуарна література, архівні матеріали підтверджують цей висновок. Зауважимо лише, що " авторитаризм теоретично обґрунтований Й. Гербартом " це один з міфів від якого ніяк не позбудеться історія педагогіки.

Аналіз провідних передумов та чинників, що визначали освітню політику, особливості виховного процесу відповідає традиціям вітчизняних наукових шкіл. Виокремимо тезис про три типи центрів – адміністративні, економічні й культурні, а відповідно до цього – три типи системної організації та типи соціальних еліт регіону. Таблиці забезпечують достатній рівень візуалізації статистичних матеріалів.

Зауважимо також увагу до соціально-політичних передумов становлення та розвитку виховання дітей національних меншин, нормативне регулювання поселення іноземців на території Волині та їх співіснування з місцевим населенням. Так, німці-колоністи розселялися на Правобережжі внаслідок дії «Маніфесту про права і пільги для переселенців» Катерини II, яка закликала представників європейських країн до переселення на територію імперії. Згідно з цим документом німецькі колоністи отримували земельні наділи від 30 до 65 десятин, грошову допомогу від царського уряду

в розмірі до 500 руб.; крім того, імперська влада гарантувала їм свободу віросповідання та право створення в колоніях органів місцевого самоврядування етнічного характеру. Німецькі та чеські переселенці звільнялися від податків на перші десять років перебування на території імперії. Такий вихід за хронологічні рамки дозволяє дисертанту зрозуміти передумови вирішення проблемних питань. Заслуговує на схвалення увага до питань способу життя і виробництва, специфіки національного характеру, рівня освіти.

Складність конфесійних засад у вихованні обумовлена відмінностями дотримання релігійних практик національними меншинами. В результаті здійсненого аналізу наукової літератури дисертант доходить висновку, що основою виховних процесів у середовищі національних меншин Волині з релігійної точки зору стала релігійна етика тієї чи іншої конфесії – католицької, іудейської, протестантської (оскільки саме ці релігії превалювали в національних спільнотах Волині в досліджуваній період). Етичні засади протестанцизму, моральні норми іудаїзму, педагогічні аспекти Християнства аналізуються на достатньому рівні, хоча очевидно є потреба монографічного дослідження цієї проблеми.

Питання доброчинності, духовних навчальних закладів, дитяча література аналізуються дисертантом на достатньо високому рівні.

У системі сімейного виховання звертається увага на питання антиалкогольного виховання, раціонального використання вільного часу, безпеки дітей, родинні свята.

Як позитивний факт відзначимо увагу дисертанта до виховних можливостей дитячої гри, колядування, педагогічних аспектів приказок, загадок, міфів, казок, святості землі, хліба, традицій заохочення та покарання.

Серед форм виховання дітей національних меншин у містах Волині, які об'єднали народне і професійне мистецтво, помітне місце займав національний театр.

Теорія етносу, яка стала компонентом методологічного підґрунтя дослідження, дозволила визначити серед провідних етнічних цінностей мову, етнічну специфіку моральних цінностей, сім'ю та відповідні їм виховні цінності. Процес формування особистості дитини прямо пов'язаний з розвитком і усталенням її ціннісних орієнтацій, які складають вектор спрямованості особистості, водночас забезпечуючи морально-духовні підвалини суспільного життя. Тому аксіологічні характеристики виховання в сім'ї вирішальним чином впливають на весь процес соціалізації дитини, в тому числі дитини, яка перебуває в іноетнічному середовищі. Ці висновки аналізуються дисертантом у параграфі 3.2.

До аксіологічного простору національних громад Волині у XIX – на початку XX століття і виховних цінностей дітей національних меншин дисертантом віднесено сім'ю, рідну мову, ставлення до трудової діяльності, суто релігійні цінності. З'ясовано, що специфіка цінностей у процесі виховання дітей суттєво залежала від зовнішніх чинників (знаходження в іноетнічному та інокультурному середовищі, особливості російського імперського законодавства про «іногородців» та ін.), а також внутрішніх – особливості укладу життя в національних громадах, специфіка сімейних відносин тощо. Обґрунтовано висновок про те, що попри певну культурну замкнутість кожної національної меншини, дітям прагнули прищепити загальнолюдські цінності – любов, милосердя, дбайливе ставлення до близьких, працьовитість, - що впливало на зміст, форми та методи виховання дітей національних меншин.

Дисертантом на основі узагальнення багаточисельних джерел, присвячених вихованню дітей національних меншин на Волині у досліджуваний період, з'ясовано, що загальні принципи виховання були специфічними для кожної з названих меншин, відзначалися сталістю і неповторними, характерними для кожної з етнічних громад (польської, німецької, чеської, єврейської) якостями. Серед головних принципів виховання автор виокремлює: принцип природовідповідності, принцип

послідовності й наступності, принцип обумовленості процесу виховання релігійними нормами, притаманними кожній з досліджуваних національних меншин. На думку дисертанта спільними для всіх національних меншин стали головні методи виховання: привчання, власного прикладу, переконання, використання громадського осуду і схвалення, а також відповідні засоби в числі яких виокремлено комунікативне середовище й провідні види діяльності.

Окрім багатьох позитивних аспектів дисертаційне дослідження має певні недоліки.

1. Перелік принципів виховання дітей, які представляють національні меншини потребує поглибленого аналізу і обґрунтування. Побіжний їх перелік у першому параграфі залишає більше запитань ніж відповідей. Більше того динаміка принципів виховання в історичному аспекті заслуговує окремого параграфа, або й дисертаційного дослідження.

2. Основною складністю досліджуваної проблематики є наявність дисертаційних досліджень, присвячених окремим національним меншинам, насамперед полякам, євреям, німцям. Тому перевагою даної роботи є порівняння, пошук спільних та відмінних ознак. Доцільно уникати загальних тез, що " у процесі аналізу наукової літератури та історичних джерел було встановлено місце та роль школи як виховного соціального інституту, який здійснював виховний вплив на дітей національних меншин. З'ясовано, що створення та діяльність шкіл національних меншин на Волині у досліджуваний період залежали від соціально-політичних чинників, фінансувалися переважно з коштів місцевої громади та поєднували риси світського та релігійного виховання ".

3. Специфіка теми дисертаційного дослідження потребує вищого рівня додатків. Саме в них повинна бути виокремлена авторська дослідницька позиція спрямована на порівняння структурних, функціональних, теоретичних особливостей виховання представників національних меншин.

4. На нашу думку, проблема методів виховання хлопців і дівчат як найбільш значима не лише для минулого, але й для сучасності повинна аналізуватися в окремому параграфі з використанням порівняльних таблиць і схем.

5. Як побажання зауважимо, що для кандидатських дисертацій не доцільно обирати такий великий історичний період. Адже виховання дітей національних меншин передбачає системну оцінку різноманітних аспектів розумового, морального, естетичного, фізичного розвитку, дослідження закономірностей підготовки підростаючого покоління до праці. Доцільною була б також авторська періодизація виховного процесу.

Висловлені зауваження не знижують загальної високої оцінки роботи.

Дисертація Л. М. Антонюк „ Виховання дітей національних меншин на Волині (XIX – початок XX ст.): порівняльний аналіз ” є самостійним, новаторським дослідженням, відповідає п.п. 9, 11, 12, 13 "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, вимогам спеціальності 13.00.01. Автор – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

Офіційний опонент

професор, доктор педагогічних наук,

зав. кафедри психологічних та педагогічних дисциплін

Тернопільського національного

економічного університету

А.В.Вихрущ